

ОСНОВНІ ТИПИ МЕТАФОРИЧНИХ СИНТАГМ

Леся Корпан

Львівський національний університет імені Івана Франка

(вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000)

Розглянуто способи формально-граматичного оформлення метафоричних сполучень слів у конструкціях малого і великого синтаксису. Увагу приділено одному з основних рівнів системного вивчення лексики, синтагматичному. Простежуються, зокрема, типи синтаксичного оформлення дієслівних метафор, взаємодія синтаксису і семантики при їхньому утворенні.

Ключові слова: макросинтагматика, мікросинтагматика, присудок, підмет, прикладка, додаток, метафора *in praesentia*, метафора *in absentia*.

Інтерес до метафори на сучасному етапі розвитку досліджень семантики пов'язаний насамперед із проникненням в область лексикології системного підходу. Системне вивчення лексики провадять на двох основних рівнях – на парадигматичному та на синтагматичному. Останніми роками помітно зросло зацікавлення до синтагматичних особливостей лексики. Одним із важливих питань сучасної синтагматики є зумовленість появи метафори з її лінгвістичним оточенням.

Формальний аспект метафори проявляється на рівні морфології (словотворення) і синтаксису (словосполучень, конструкцій).

Розглянемо способи й форми вираження метафоричного змісту слів (зокрема, дієслів) у синтагматичних конструкціях і проблеми, які впливають із такої постановки питання: синтагматичне оформлення метафоричних конструкцій, взаємодія синтаксису і семантики при їхньому утворенні. Зазвичай, визначають метафори як аномалії, відхилення. Досить цікаво довідатись, що ці відхилення локалізуються виключно у семантиці. Важко,

навіть неможливо звести до однієї форми множинність структур метафори [5, с. 70].

На необхідність вивчення метафори саме з точки зору граматики вказували різні мовознавці (Ф. Сублен, Ж. Тамін, Н. П. Потоцька, А. Доза та інші). Якщо в питаннях визначення та класифікації метафор досягнуто вагомих успіхів, то у дослідженні її структури, синтагматичного (синтаксичного) оформлення у контексті зроблено ще мало. Отже, потрібно звернути увагу на синтаксичні обмеження та рамки, що спричинюють появу метафоричних конструкцій і визначають їхнє значення [4, с. 240]. З цією метою необхідно дослідити найуживаніші синтагматичні рамки, в яких втілюється метафоричне значення слова. Таке дослідження можна здійснити на двох рівнях: малого (мікросинтагматики) та великого (макросинтагматики) синтаксису.

У синтаксичному аспекті типологія метафор визначається тими конструкціями, у яких їх реалізовано у мовленні. Нерідко метафору впізнають у словосполученнях завдяки порушенню семантичного узгодження. Наприклад: *Його душа співає (Son âme chante); Серце підскочило від радості (son cœur saute de joie); полум'я кохання (le (un) feu d'amour)* і т. п. У цих випадках синтагми об'єднують різнофункціональні одиниці (дієслово та іменник, іменник у наз. і род. відмінках). Якщо ж метафору утворено однофункціональними словами, то, залежно від мови, використовують різні синтаксичні структури, наприклад, іменний присудок із дієсловом-зв'язкою (або без): «Людина – *мисляча тростина*»; «A ces paroles, le murmure de l'extérieur *devint une explosion*» [7, с. 46]; прикладка: Людина, *ця мисляча тростина*... та ін. [2, с. 13]; «– Vous voyez bien alors, *cœur de pierre*, dit d'Artagnan, que vous avez tort d'être dur pour nous autres, *cœurs tendres*» [7, с. 403].

Особливістю метафоризації є розширення смислового об'єму слова за рахунок виникнення у ньому переносних значень і посилення його експресивних якостей [1, с. 232]. Зазвичай, метафоричний перенос подають як тричленну структуру [Delmarre 1984, 197], В – П – Р, де В – вихідне слово, Р – результуюче слово, а П – проміжне поняття, загальне для В і Р [2, с. 14]. У Ж. Тамін загальна схема метафор є такою: $Tr R Tm$, де Tr – загальна назва, Tm –

метафорична назва і R – відношення, яке встановлюється між ними. Обираючи (як принцип визначення типу метафоричної конструкції) природу синтаксичного засобу оформлення метафори, який підтримує R, а також частину мови, до якої належать, відповідно, Tr і Tm, ми розрізняємо два основних види метафор [5, с. 65]:

1. Метафори, де Tr і Tm (наприклад, іменник і дієслово) не належать до однієї і тієї ж частини мови:

«Le matin par trois fois la sirène y *gémît*,
Une cloche rageuse y *aboie* vers midi» (Apollinaire).

Вони знаходять своє синтаксичне оформлення у таких структурах, як:

Дієслово, прислівник (зрідка): «*Exécuter religieusement un décret*» (Saint-Just);

Іменник, прикметник: *une voix chaude*.

І, зокрема, ті, які об'єднують дієслово із його підметом і/або його додатками. У цьому випадку Tm є або дієсловом: «*Et mon âme dansait, dansait*» (Baudelaire); «*La mer que ton œil baigne*» (Eluard) або іменником: «*Mais en (Lina) réside un diamant couvert de boue*» (Béalu) [5, с. 66].

2. Метафори, де Tr і Tm належать до однієї частини мови, тобто лише до іменників та інфінітивів. Оскільки Tr і Tm є двома іменниками, вони синтаксично оформлюються таким шляхом:

– дієсловом-зв'язкою être : «*Mon cœur est un palais flétri par la cohue*» (Beaudelaire)

– прикладкою: «*La piété, lierre qui s'enracine*» (Hugo)

– прийменником, здебільшого de : «*Le visage des tentations*» (Char) [5, с. 66].

У сучасних теоретичних дослідженнях метафор прийнято розрізняти метафори in præsentia від метафор in absentia. Метафори in præsentia, виключно номінальні – коли сам інфінітив є номінальною формою дієслова – використовують дві рамки, être і прикладку, у яких відношення між двома іменниками є найбільш нечіткими, найменш синтаксично визначеними. Щодо полісемічної двозначної рамки, N₁ de N₂, вона надає можливість оформляти

різноманітні відношення між двома іменниками. У всіх випадках зв'язки, які поєднують два іменники, є недостатньо виразними, жоден не здійснює обмеження на іншого. Для метафор *in absentia* (іменникових або дієслівних), відношення між дієсловом-присудком і підметом (і/або додатком) є, навпаки, значно краще визначені і стійкіші [5, с. 69].

Метафори *in absentia*, де T_m – дієслово, містять три різних механізми, які додаються до семантичних несумісностей у всіх метафорах між дієсловом-присудком і підметом: «*L'arbre qui roucoule*» (Saint-John Perse) і/або додатками: «*Nous établimes en haut lieu nos pièges au bonheur*» (Saint-John Perse); «*La mer que ton œil baigne*» (Eluard) [5, с. 72].

Ці механізми, зміна конструкції від прямого до переносного, наявність у метафорі факультативного додатку у прямому вжитку, поширення властивостей можуть змусити повірити у синтаксичну особливість переносного значення [5, с. 72].

Саме дослідження синтагматичної будови метафоричних сполучень дає нам змогу визначити їхню типологію: Ф. Сублен і Ж. Тамін, вивчаючи метафору у формально-синтаксичному плані (аспекті), виділяють моделі, в яких метафора оформляється за допомогою:

- (1) дієслова-зв'язки: *ces arbres sont des bêtes*;
- (2) прикладки: *Et moi, l'aigle lointain, éprouvanté, j'arrive*;
- (3) прийменника *de*: *l'asile de tes bras*.

(1) і (2) – моделі макросинтагматики, (3) – модель мікросинтагматики [4, 240]. Моделі (1) та (3) характерні лише для метафоризації іменників; у моделі (2) метафоризуватися можуть різні частини мови: іменники, дієслова, прикметники і навіть цілі речення. Наприклад: «*Il faut examiner, peser cette démarche*» [4, с. 240].

Аналіз мовного матеріалу засвідчує наявність, окрім вищезгаданих (1=3), моделей метафоризації ще на рівні макросинтагматики. Наприклад: «*Lui aussi caressait le baril du regard*» [12, с. 193].

Отже, крім моделей (1) та (2), на рівні фрази (макросинтагматики) можна вивести основні метафоричні конструкції, в яких знаходить своє оформлення дієслівна метафора:

(4) підмет + присудок¹ (+ додатки): « Le billet brûlait la main de d'Artagnan... (tant il voulait le lire). » [7, с. 217].

(5) (підмет), присудок + додаток: «[les joueurs] brûlaient de le ruiner...» [11, с. 96].

(6) Підмет + присудок + додаток: «A mesure que les roues brûlaient le pavé du faubourg, les voyageurs oubliaient leurs soucis...» [8, с. 78].

Оскільки предметом нашого наукового зацікавлення є метафоризація присудка, у подальшому дослідженні ми зупинимось детальніше на моделях (1), (2), (4), (5), (6). Зазначимо, що, «залежно від способів вираження розрізняються присудки дієслівні та іменні. Присудок дієслівний може бути простим і складеним» [3]. Наприклад: «L'envie est une bonne étoffe à faire un espion.» [9, с. 199], «Robert agita la main, et Rose, jusqu'au premier tournant [du tram], regarda son fiancé. Alors elle s'assit à l'intérieur, s'abîma dans sa joie.» [10, с. 300], «Chagrin d'amour ? Il brûlait de savoir...» [6, 42].

Детальне дослідження лінгвістичних (компонентних) оточень присудка (підмета, додатків, обставин) підтверджує думку про те, що не слід вивчати метафору виключно як семантичне явище. Семантика тут втручається лише для утворення метафоричного образу; синтаксис підтримує цю фігуру та є посередником в умові існування метафоричних багаточленних синтагм (сполучень). Слушно висловлюється з цього приводу Ж. Тамін: без синтаксису нема метафори [5, с. 80].

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. – М.: КомКнига, 2007. – С. 567.
2. Гак В. Г. Метафора: универсальное и специфическое // Метафора в языке и тексте. – М.: Наука, 1988. – С. 11-26.

¹ Курсивом виділяється метафоризований дієслівний присудок (дієслівна метафора).

3. *Ганич Д. І., Олійник І. С.* Словник лінгвістичних термінів. – К.: ВШ, 1985. – 224 с.
4. *Dabit E.* Train de vies. – М. : Ed-s du Progrès, 1973. – P. 262.
5. *Dumas A.* Les Trois Mousquetaires. – М. : Ed-s du Progrès, 1974. – Tome premier. – P. 440.
6. *France A.* Les Dieux ont soif. – L. : Prosvechtchénié, 1974. – P. 190.
7. *Hugo V.* L'Homme qui rit. – P. : Edité par la Librairie Ollendorff, 1907. – P. 199.
8. *Mauriac F.* Thérèse Desqueyroux. Le Nœud de Vipères. Les Chemins de la Mer. – М. : Ed-s du Progrès, 1964. – P. 149.
9. *Mérimée P.* Nouvelles. – М. : Ed-s en langues étrangères, 1976. – P. 253.
10. *Soublin F., Tamine J.* Métaphores et cadres syntaxiques : la juxtaposition. – In : Le français moderne. – Paris : Editions d'Artrey, Juillet 1973, №3. – P. 240-255.
11. *Tamine J.* Métaphore et syntaxe. In : *Langages*, 12e année, n°54. La métaphore. Université de Provence, Aix-en-Provence, 1979. P. 65-81
12. http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/lgge_0458-726x_1979_num_12_54_1819
13. *Zola E.* Contes et Nouvelles. – М. : Ed-s du Progrès, 1972. – P. 284.

PRINCIPAL TYPES OF METAPHORICAL SYNTAGMS

Lesya Korpan

The Ivan Franko National University in L'viv

(1, Universytets'ka St., L'viv, 79000)

The article deals with methods of formal grammatical processing of metaphoric combinations of words in the structures of small and large syntax. The attention is paid to the syntagmatic level, which is one the principal in the system study of vocabulary. The issue examines, in particular, the types of syntax design of verbal metaphors, interaction of syntax and semantics during their formation.

Key words: macrosyntagmatic, microsyntagmatic, predicate, subject, apposition, object, metaphor in præsentia, metaphor in absentia.

ОСНОВНЫЕ ТИПЫ МЕТАФОРИЧЕСКИХ СИНТАГМ

Леся Корпан

Львовский национальный университет имени Ивана Франко

(ул. Университетская, 1, г. Львов, 79000)

Рассматриваются способы формально-грамматического оформления метафорических сочетаний слов в конструкциях малого и большого синтаксиса. Обращается внимание на один из основных уровней системного изучения лексики, синтагматический. В частности, в поле исследования оказываются типы синтагматического оформления глагольных метафор, взаимодействие синтаксиса и семантики при их образовании.

Ключевые слова: макросинтагматика, микросинтагматика, сказуемое, подлежащее, приложение, дополнение, метафора in praesentia, метафора in absentia.

Стаття надійшла до редколегії 25. 04. 2009

Прийнята до друку 10. 05. 2009